

Panel Discussion in Memory of 70th Anniversary of Warsaw Ghetto Uprising
Wyszkow, Poland
Alan Grosbard and Krzysztof Malczewski

Jestem z Wyszkowa

If you are like me, when you think of people living in this town until September 1939, you think of them in black and white, like the photographs.

We see them frozen in time. We see them standing in front of small buildings or seated stiffly, waiting without smiling for the cameraman to finish.

Jeśli myślicie podobnie jak ja, to gdy wyobrażacie sobie ludzi żyjących w tym mieście przed wrześniem 1939 to prawdopodobnie postrzegacie ich jako czarno-białe postacie z fotografii.

Widzimy ich zatrzymanych w czasie. Widzimy ludzi stojących przed małymi budynkami, siedzących sztywno i czekających bez uśmiechu na twarzy aż fotograf wykona swoją pracę.

Who were these people? Was their world so dark? Were they so different from people we know today?

I will tell you a story or two.

Kim byli Ci ludzie? Czy ich świat był tak mroczny? Czy tak bardzo różnili się ludzi, których znamy dziś?

Opowiem Wam jedną lub dwie historie.

Their world was green like the forests, cool like the river, bright like the sky. They were proud to live beside a river where tourists came each year to enjoy the country side. They were glad to stroll arm in arm across the bridge in the evening light.

Ich świat był zielony jak las, chłodny jak rzeka, jasny jak niebo. Byli dumni mogąc mieszkać nad rzeką, w miejscu do którego każdego roku przyjeżdżali turyści aby podziwiać tamtejszy krajobraz. Cieszyli się spacerami w wieczornym świetle.

They had teams and played sports. One of my uncles was very good.

Mieli swoje drużyny i uprawiali różne sporty. Jeden z moich wujków był w tym bardzo dobry.

They kept a lending library where books were freely borrowed, because classical literature was highly respected.

They studied and prayed in Hebrew, they spoke and read Yiddish, they spoke and many read Polish.

Prowadzili darmową wypożyczalnię książek, ponieważ bardzo ceniono literaturę klasyczną.

Uczyli się i modlili po hebrajsku, rozmawiali i czytali w języku żydowskim, mówili i wielu czytało po polsku.

They were primarily merchants who filled the large market square on Tuesdays and Fridays, trading with the farmers who came to town.

Byli to głównie kupcy, którzy we wtorki i w piątki wypełniali wielki rynek handlując z rolnikami którzy przyjeżdżali do miasta.

They listened to the radio outside a store front on Rynek and Koszuku. They read daily newspapers.

Przed sklepami na Rynku i Koszuku słuchali radia. Czytali gazety.

They had two of Poland's most famous rabbis, the Ger and the Alexander. They had small study halls called shtibels. They argued and debated, loved and married, then argued a little more.

Mieli dwóch najstawniejszych polskich rabinów - Gera i Aleksandra. Mieli dwie niewielkie sale naukowe zwane shtibelami. Sprzeczhali się i dyskutowali, kochali się i pobierali, a potem nieco bardziej kłócili.

They looked after one another, children growing up under the supervision of many caring adults, running from one house to the next. They kept horses, rode bicycles, rode motorcycles, raised chickens in their yards.

Opiekowali się sobą nawzajem, dzieci dorastały pod opieką wielu troskliwych dorosłych biegając z jednego domu do drugiego. Zajmowali się końmi, jeździli na rowerach i motocyklach, na swoich podwórzach hodowali kury.

They were charitable and looked after the needy. They kept a small bank which made interest free loans.

Byli życzliwi i opiekowali się potrzebującymi.

Prowadzili banki społeczne udzielając niewielkich nieoprocentowanych pożyczek.

And even when the hand of evil came and swept them up, crushing some, tossing others to the wind, those who fled ran away together, reuniting along the way.

Nawet gdy nadeszła fala zła, która chwytając ich za gardło jednych miażdżyła, innych wyrzucała w powietrze, Ci którzy ocalili jednoczyli się we wspólnej ucieczce

It continues even now, 74 years later. I am in touch by email with descendants from those survivors across the United States, Mexico, Israel, the Urals, Australia, on and on.

To trwa po dziś dzień, nawet po 74 latach. Utrzymuję kontakt mailowy z potomkami ocalałych mieszkających w Stanach Zjednoczonych, Meksyku, Izraelu, Uralu, Australii i wielu innych miejscach

I will tell you a little about my own family, but first a tiny footnote of history.

Opowiem Wam trochę o swojej rodzinie, ale najpierw chciałbym krótko przytoczyć pewne fakty z historii.

After the Soviet Revolution, the Nobel Brothers (who you know from the Nobel Peace Prize) had their oil company confiscated in Russia.

The Nobels took up with Mr. Rockefeller of Standard Oil. Their new company, Nobel Brothers / Standard Oil became the first company in Poland to open gas stations on the street.

W Rosji po rewolucji, skonfiskowano koncern naftowy należący do braci Nobel (znanych ze słynnej Pokojowej Nagrody Nobla). Noblowie rozpoczęli współpracę z panem Rockefellerem z firmy Standard Oil. Ich nowa firma - Nobel Brothers / Standard Oil była pierwszą firmą w Polsce, która otworzyła stację benzynową przy ulicy.

My grandfather Zelman Grosbard, a freight expeditor, opened the first gas station in this region here on the Rynek. You will see photographs in the exhibition.

Mój dziadek Zelman Grosbard, dyspozytor ładunków, otworzył pierwszą w regionie stację benzynową tutaj na Rynku. Będzie można zobaczyć zdjęcia na wystawie.

Zelman built his house by the railroad, next to the glass factory. A 13 room house. My grandparents had 9 children, the youngest my father Josyf.

Zelman zbudował sobie dom przy linii kolejowej, naprzeciwko fabryki szkła. Trzynastopokojowy dom. Moi dziadkowie mieli 9 dzieci, mój tata Josyf był ich najmłodszym dzieckiem.

Born in Brok, Zelman married my grandmother Syma, moved to Wyszkw and found his way in the world. A religious man, respected in his community, a large family, a large house, several businesses including a private bus company, a self made man.

Zelman urodzony w Broku poślubił moją babcię Symę i przeprowadził się do Wyszkowa. Tutaj znalazł swoje miejsce w świecie. Był człowiekiem religijnym, szanowanym w swoim otoczeniu, z dużą rodziną, wielkim domem. Prowadził kilka firm w tym firmę autobusową. Zawdzięczał karierę i pieniądze własnemu wysiłkowi i talentowi.

He did not live in the Jewish part of town. His children played with their Christian neighbors.

Nie mieszkał w Żydowskiej części miasta. Jego dzieci bawiły się z dziećmi chrześcijan.

Should we not envy a self made man like this? But for all his success, Zelman had a terrible heart ache.

Czy nie powinniśmy zazdrościć takiemu człowiekowi? Niestety pomimo swojego sukcesu, miał poważny ból serca.

Universities were not open to his children because he was Jewish.
Professions were not open to his children, because he was Jewish.

Uniwersytety były niedostępne dla Jego dzieci, ponieważ był Żydem.
Różnego rodzaju profesje były niedostępne dla Jego dzieci, ponieważ był Żydem.

Returning home from a meeting at night, walking alone in the street could prove dangerous if he encountered the wrong group of men who had been drinking. Because he was Jewish.

Wracając do domu po nocnym spotkaniu mógł się narazić na niebezpieczeństwo, gdyby spotkał niewłaściwą grupę pijanych mężczyzn. Bo był Żydem.

So one of his sons, who was good at football, took to carrying a starter pistol. It was only good for scaring people away. His team was challenged to play another in the region. They feared winning more than losing. Because they were Jewish.

Jeden z jego synów, który dobrze grał w piłkę zaczął nosić pistolet kieszonkowy. Jednak w ten sposób mógł jedynie odstraszać ludzi. Jego zespół walczył o tytuł regionu. Bardziej niż porażki obawiali się zwycięstwa. Bo byli Żydami.

The practical answer for Zelman's children and for all the Jewish youth of Wyszkwow in the 1930s, as they matured, was for each one to learn a trade.

To study with a youth organization which supported emigration.

To save up money, get papers and move away to another country from which they would likely never return.

Jedynym wyjściem dla dzieci Zelmana oraz wszystkich młodych Żydów z Wyszkwowa w latach 30-tych było zająć się handlem w dorosłym życiu, uczyć się z organizacją młodzieżową, która wspierała emigrantów, oszczędzać pieniądze, zdobywać papiery i przeprowadzić się do innego kraju, z którego mieli już prawdopodobnie nigdy nie wrócić.

Palestine for my Uncle Srul. Argentina for my Uncle Shol, Uncle Izthak, Aunt Chana. When you see the picture of our family, you see the grown children are missing. They have all left their family and homeland.

Dla mojego wujka Srula takim miejscem była Palestyna. Argentyna dla wujka Shola, wujka Izthaka i cioci Chany. Oglądając zdjęcia naszej rodziny, można dostrzec że brakuje na nich dorosłych dzieci. Wszystkie one opuściły swoje rodziny i ojczyznę.

In 1938, the youngest of them, Josyf, obtained a driver license, studied with Hashomer Hatzair in preparation for emigrating to Palestine.

That was Zelman's heart ache. It was the heart ache of all the parents of Jewish children in Wyszkwow.

W 1938 najmłodszy z nich – Josyf, zdobył prawo jazdy i uczył się z Hashomerem Hatzairem przygotowując się do wyjazdu do Palestyny.

Właśnie to było bólem serca Zelmana. Bólem serca wszystkich żydowskich rodziców z Wyszkowa.

They wanted their children to stay with them.
They wanted them to have lives of equal opportunity.

Chcieli aby ich dzieci zostały z nimi.
Chcieli aby w swoim życiu miały takie same możliwości jak inni.

They wanted them to be free to have a faith which did not cause them to suffer.
I think it is the same thing we all want today.

Chcieli aby wyznawanie ich wiary nie było dla nich przyczyną cierpienia.
Myślę że tego samego pragniemy my sami dziś.

I never knew my grandfather Zelman. My father would only rarely speak of him and always when he did, with tears in his eyes.

Nigdy nie poznałem mojego dziadka Zelmana. Mój ojciec rzadko o nim opowiadał, a jeśli już to ze łzami w oczach.

In those dark days Zelman perished as did his wife, my Aunt Idit and Uncle Jankiel who were unable to emigrate. The 9th, Uncle Leibel, died before the war.

W tamtych mrocznych czasach zmarli Zelman wraz ze swoją żoną, moja ciocia Idit oraz wujek Jankiel, którzy nie mogli wyemigrować. Dziewiąty z nich, wujek Leibel, zmarł przed wybuchem wojny.

In 1965, Srul, Shol, Itzhak, Chana and Josyf reunited for the first and last time during a holiday in Israel. I was there, 12 years old, the youngest son of the youngest son.

Our family, like so many families from this town, had scattered like seeds in the wind before the war ever started.

W 1965 Srul, Shol, Itzhak, Chana i Josyf spotkali się po raz pierwszy i ostatni w Izraelu. Byłem tam z nimi – dwunastoletni chłopiec, najmłodszy syn najmłodszego syna.

Nasza rodzina, jak wiele innych rodzin z tego miasta, rozproszyła się po całym świecie, jeszcze przed wybuchem wojny.

For my father, the challenges were greater, first as a soldier for Poland, then a Polish soldier for Russia, and then his journeys to find a home for his new family in Warsaw, in France, and later in the United States.

Na mojego ojca czekały większe wyzwania. Na początku jako żołnierza walczącego za Polskę, potem jako polskiego żołnierza walczącego za Rosję. Wreszcie znalazł dom dla swojej nowej rodziny w Warszawie, we Francji, a potem w Stanach Zjednoczonych.

He died at peace in Miami, Florida at the age of 93. He had become the elder of his family, loved and respected in his community.

Odszedł w pokoju w Miami mając 93 lata. Stał się starszym naszej rodziny, kochanym i szanowanym w swojej otoczeniu.

He too had a heartache which never left him, the family which had vanished, the terrible suffering which the people of Poland had endured.

On również miał swój ból serca, który nigdy go nie opuścił – swoją rodzinę, która zniknęła. Olbrzymie cierpienie, którego doświadczyli ludzie z Polski.

If you had asked him whether he was Jewish he would say: voos noch? In Yiddish, what else?

Gdybyście go zapytali czy jest Żydem odpowiedziałby: voos noch? Po żydowsku: a kim innym?

If you asked him where was he from, he would say: Poland.

Gdybyście go zapytali skąd pochodzi odpowiedziałby: z Polski.

If you asked him who he was, he would say: a Wyshkover. And he would say this with pride.

Gdybyście go zapytali kim jest odpowiedziałby: Wyshkover. I powiedziałby to z dumą.

For the pains you have taken to honor the memories of all of these families, I think today one should be very proud to say: Jestem z Wyszkowa.

Przez wzgląd na wielki wysiłek jaki podjęliście aby uczcić pamięć wszystkich tych rodzin, myślę, że dziś każdy powinien być dumny mogąc powiedzieć: Jestem z Wyszkowa.